

*О.В. БУГАЙЧУК, аспірант**
Житомирський національний агроекологічний університет

Формування системи еколого-економічного використання земельних ресурсів на радіаційно забруднених територіях

Постановка проблеми. Значна територія Правобережного Полісся, що зазнала радіоактивного впливу внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, належить до сільської місцевості. Наслідком аварії стало забруднення 8,4 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 3,5 млн га рілля. Велика кількість дрібноконтурних земельних ділянок та інші природно-економічні особливості регіону зумовили необхідність системного підходу до побудови економічно ефективного й екологічно (в даному випадку радіологічно) безпечного використання земельних ресурсів, урахування міжгосподарського, внутрішньогосподарського рівня та рівнів окремих землеволодінь і землекористувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню використання земельних ресурсів у сучасних умовах присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. З числа економістів й аграрників це: Л.Я. Новаковський [5], А.М. Третяк [9], Д.С. Добряк, П.Т. Саблук [8], А.Д. Юрченко [12]; серед ґрунтознавців – І.Д. Примак [3], В.П. Гудзь [1] та інші. Особливості господарювання на ґрунтах, забруднених ^{137}Cs і ^{90}Sr , висвітлюються у працях В.М. Прохорова [7], Л.Д. Павловської [6], А.С. Малиновського [4] й інших вчених. Дослідження, що вивчають екологічно безпечне та економічно доцільне ведення сільськогосподарського виробництва на радіаційно забруднених територіях, проводяться науковим колективом Інституту сільського господарства Полісся

НААН. Проте, незважаючи на їхню велику кількість, проблема потребує систематичного моніторингу й оновлення інформаційно-наукової бази, що зумовило необхідність даної публікації.

Мета статті – визначення особливостей, що виникають під час формування системи еколого-економічного використання земельних ресурсів в умовах радіаційного забруднення території.

Виклад основних результатів дослідження. Під системою використання земельних ресурсів розуміють одну з антропогенних складових функціонування агроландшафту [13] (рис. 1).

Для визначення особливостей формування системи використання земельних ресурсів на радіаційно забруднених територіях, розкриття сутності та визначення взаємозв'язків компонентів, що входять до її складу, необхідним є встановлення особливостей її складових, їхнього впливу на кінцеві результати діяльності суб'єктів господарювання й подальшого еколого-економічного обґрунтування системи загалом. Це може здійснюватися на основі комплексності таких складових: землевпорядкування – через особливості розмежування, перерозподілу, обліку земельних ресурсів на міжгосподарському та внутрішньогосподарському рівнях; земельні відносини між землевласниками і землекористувачами, що ведуть господарську діяльність на землях, забруднених радіонуклідами; земельне законодавство – як основа для вищевказаних; система землеробства у вигляді агротехнічних, агрохімічних, організаційних заходів тощо. Відповідно можливим є розподіл на кілька блоків (рис. 2).

* Науковий керівник – Є.І. Ходаківський, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

© О.В. Бугайчук, 2013

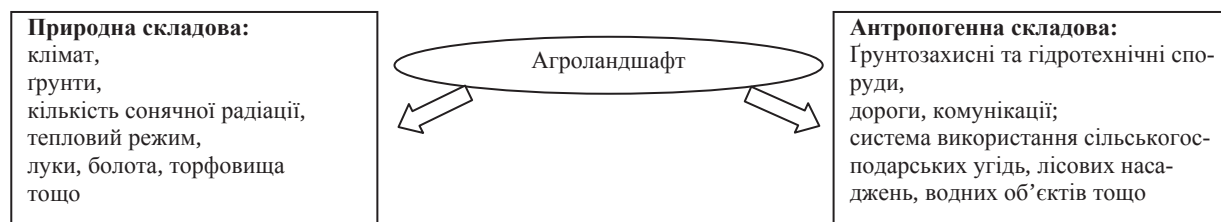

Рис.1. Функціональні елементи агроландшафту

Джерело: Власні дослідження.

*[10]

Рис. 2. Логічна схема систематизації сільськогосподарського використання земельних ресурсів

Джерело: Власні дослідження.

Нормативно-правова база. Законодавчою базою використання земельних ресурсів на радіаційно забруднених територіях є Конституція України, Земельний кодекс України, Закон України “ Про землеустрій ” та інші закони й підзаконні акти, відомчі положення, роз’яснення тощо. Визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, радіаційно небезпечних і радіоактивно забруднених земель відбувається згідно зі ст. № 2; 3; 4 Закону України “ Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи ”, згідно з яким відбувається розподіл на зони: 1) зона відчуження (територія, з якої проведено евакуацію населення у 1986 р.); 2) зона безумовного (обов’язкового) відселення (територія, що зазнала інтен-

сивного забруднення довгоживучими радіонуклідами зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 15,0 Кі/км² та вище, або стронцію від 3,0 Кі/км² і вище, або плутонію від 0,1 Кі/км² та вище); 3) зона гарантованого добровільного відселення (територія зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 5,0 до 15,0 Кі/км², або стронцію від 0,15 до 3,0 Кі/км², або плутонію від 0,01 до 0,1 Кі/км²); 4) зона посиленого радіоекологічного контролю (територія зі щільністю забруднення ґрунту понад доаварійний рівень ізотопами цезію від 1,0 до 5,0 Кі/км², або стронцію від 0,02 до 0,15 Кі/км², або плутонію від 0,005 до 0,01 Кі/км²). Критерії забрудненості ґрунту радіонуклідами можуть встановлюватися Національною ко-

місією радіаційного захисту населення України з наступним затвердженням Верховною Радою України.

Землепорядкувальний блок. Першочерговість екологічних вимог над економічною доцільністю або виключення з розгляду будь-якого варіанта розподілу земель та організації території, що завдає шкоди навколишньому середовищу, поряд із пріоритетом сільського господарства щодо володіння, користування й розпорядження земельними наділами є одними із основних принципів землекористування на між- та внутрішньогосподарському рівні.

Землепорядкування на територіях, забруднених радіонуклідами, розглядається як проблема комплексна, що охоплює ряд заходів щодо поліпшення радіологічної обстановки. Поряд із вирішенням питань територіальної організації землекористувань у межах цього блоку здійснюються проектні роботи, що включають: планування організаційних, меліоративних, агротехнічних, агрохімічних заходів на сільськогосподарських

угіддях радіаційно забруднених територій; при розробці проектів внутрішньогосподарського землеустрою обґрунтовуються типи, види сівозмін, враховуються особливості сільськогосподарських культур щодо накопичення та переходу в готову продукцію ^{137}Cs та ^{90}Sr ; виявляються резерви для збільшення угідь із найменшими забрудненнями; передбачається консервація земель, трансформація угідь тощо [11].

Блок землеволодіння та землекористування. Відносини, що виникають між суб'єктам економічної діяльності з приводу використання землі як основного засобу виробництва й просторового базису в сільському господарстві, формуються на земельній власності у вигляді землекористування та землеволодіння. Особливість таких відносин для територій, віднесених до постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, визначає землекористування, що можна як приклад представити у вигляді розпайованих земель, які знаходяться в обробітку, і таких, що не обробляються (рис. 3).

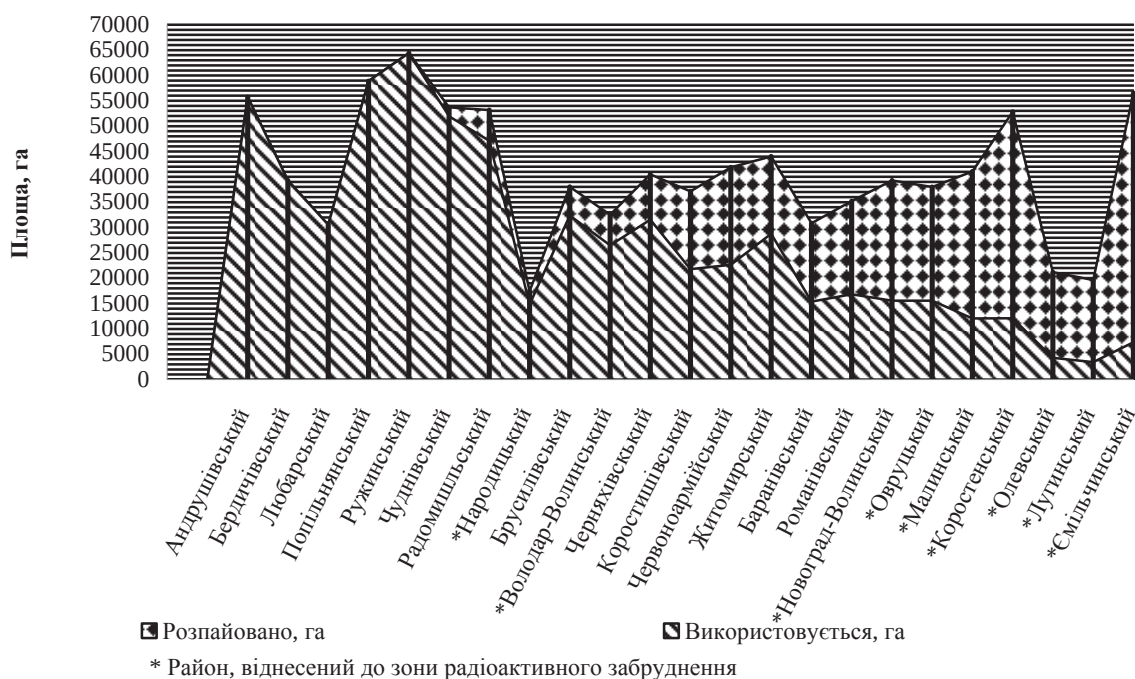

Рис. 3. Рівень господарського використання паїв у Житомирській області

Джерело: Згідно з даними Департаменту агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації.

Для Житомирської області рівень господарського використання розпайованих земель, який можна визначити як відношення площі паїв, що обробляються до загальної площі паїв у природі, буде найнижчим у ра-

йонах, віднесених до зони гарантованого добровільного відселення та зони посиленого радіоекологічного контролю: Смільчинський – 0,13, Лугинський – 0,18, Олевський 0,20, Коростенський – 0,23, Малинський

0,29, Овруцький – 0,41 та Народицький 0,85. На обласному рівні цей показник коливається від 1,0 у Андрушівському, Ружинському до 0,48 – 0,50 у Баранівському та Романівському районах. Із 314,9 тис. га розпайованих земель, що не використовуються на обласному рівні, 207,3 тис. га, або 66 %, знаходяться у зоні радіоактивного забруднення. З них не використовуються через неукладений договір оренди 172,2 тис. га.

Блок землеробства. Ефективність системи землеробства, у випадку здійснення господарської діяльності на радіаційно забруднених територіях, виражена, передусім, через відповідність сільськогосподарської продукції ДР-2006. Виробництво такої продукції в умовах радіоактивного забруднення практично неможливе без застосування агрохімічних та агротехнічних заходів, дотримання науково обґрунтованих сівозмін тощо [14]. Система землеробства може забезпечити одержання максимального еколого-економічного ефекту на своєму рівні; однак у поєднанні з організаційними заходами, що не мають прямого й безпосереднього втручання на стан і рух радіонуклідів у системі

«грунт – рослина», можливим є ефективне функціонування системи використання земельних ресурсів у цілому, що потрібно брати до уваги при її формуванні.

Висновки. Забруднення території радіонуклідами вимагає особливого підходу до формування системи використання земельних ресурсів. Одержання максимальної кількості продукції у межах ДР-2006 на виході з системи – основний її критерій, однак ускладнений, зокрема, наступним: по-перше, складним процесом визначення екологічно-господарських наслідків землекористування через систему оцінювальних показників природоохоронної та господарської діяльності на регіональному й державному рівнях; по-друге, недостатнім дотриманням землекористувачами та землевласниками загальнодержавної та регіональних програм охорони і використання земель, складністю визначення ефективності їх запровадження; по-третє, необхідністю врахування супутніх ефектів від здійснення заходів щодо зменшення вмісту радіоактивних речовин, а саме інтенсивних агрохімічних прийомів, що впливають на екосистему, тощо.

Список використаних джерел

1. Гудзь В. П. Землеробство: підруч. 2-ге вид. перероб. та доп. / В.П. Гудзь, І.Д. Примака, Ю.В. Будьонний, С.П. Танчик; за ред. В. П. Гудзя. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 464 с.
2. Державна програма розвитку земельних відносин в Україні на 2006-2015 роки (проект) / Д.С. Добряк, А.Г. Мартин, О.П. Канах та ін. — Землеустрій і кадастр. — 2006. — № 1. — С. 100–128.
3. Екологічні проблеми землеробства / [І.Д. Примака, Ю.П. Манько, Н.М. Рідей та ін.; за ред. І. Д. Примака. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 456 с.
4. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: моногр. / А.С. Малиновський. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 604 с.
5. Новаковський Л.Я. Основні положення концепції розвитку земельної реформи в Україні / Л.Я. Новаковський, А.М. Третяк ; Ін-т землеустрою УААН. — К., 2000. — 96 с.
6. Павловська Л.Д. Еколого-економічні основи виробництва і використання кормів у зоні радіоактивного забруднення: [моногр.] / Л.Д. Павловська, В.П. Славов — К.: Світ 1999. — 176 с.
7. Прохоров В.М. Миграция радиоактивных загрязнений в почвах. Физико-химические механизмы и моделирование / В.М. Прохоров / под ред. Р.М. Алексахина. — М.: Энергоиздат, 1981. — 98 с.
8. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. — К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2006. — С. 139-162.
9. Третяк А.М. Землеупорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посіб. / А.М. Третяк. — К.: Вища освіта, 2006. — 528 с.
10. Третяк А.М. Наукові основи землеустрою: навч. посіб. / А.М. Третяк. — К.: ТОВ ЦЗРУ, 2002. — 342 с.
11. Чешев А.С. Основы землепользования и землеустройства: учеб. для вузов, изд. 2-е, доп. и перераб. / А.С. Чешев, В.Ф. Вальков. — Ростов н/Дону: Издат. центр «МарТ», 2002. — 544 с.
12. Юрченко А.Д. Зарубіжний досвід правового регулювання встановлення меж адміністративно-територіальних утворень / А. Д. Юрченко // Земельне право України. — 2006. — №9. — С. 40–48.
13. Agricultural systems : economics, technology and diversity / Oliver W. Castalonge [editor]. p. cm. Includes bibliographical references and index. ISBN 978-1-60692-025-1
14. Geochemistry of soil radionuclides / Soil Science Society of America Madison, Wisconsin, USA 2002. Library of Congress Registration Number: 2002106128.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2012 р.

*